Editörler
Prof. Dr. Ahmet Cihan
Doç. Dr. İsmail Ermağan
Prof. Dr. Hamdi Genç

DÜNYADA GÖÇ YÖNETİMİ VE TÜRKİYE'NİN GÖÇMENLERİ: GÖÇÜ NASIL YÖNETMELİ?

AK

ISBN	978-605-9786-76-8
Sertifika No	13423
Yayın Sıra No	176
Editörler	Prof. Dr. Ahmet Cihan Doç. Dr. İsmail Ermağan Prof. Dr. Hamdi Genç
Kapak Tasarımı	Sercan Arslan
Sayfa Düzeni	DBY Ajans
Baskı Tarihi	İstanbul, 2020
Baskı / Cilt	Çalış Ofset Matbaacılık Ltd. Şti. Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sok. Örme İş Merkezi No: 8 Topkapı / İst. Tel. 0212 482 11 04 (Sertifika No: 12107)

Elektronik ortam ve tüm baskı hakları
Akademik Kitaplar'a aittir. © 2020

AKADEMİK KİTAPLAR

Alemdar Mah. Taşsavaklar Sokak No: 10 Kat: 3 D: 201
Karar Han - Cağaloğlu, Fatih / İstanbul
Tel: +90 532 576 54 30
www.akademikkitaplar.com • akademikkitaplar@gmail.com

DÜNYADA GÖÇ YÖNETİMİ VE TÜRKİYE'NİN GÖÇMENLERİ: GÖÇÜ NASIL YÖNETMELİ?

Editörler
Prof. Dr. Ahmet Cihan
Doç. Dr. İsmail Ermağan
Prof. Dr. Hamdi Genç

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

Ön Söz 9

KISIM A:
GÖÇ, HUKUK, KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE'DE GÖÇ

Uluslararası Hukuk ve Göç 19
Doç. Dr. Tülay YILDIRIM MAT

Türkiye'de Göç Yönetimi 49
Prof. Dr. Hamza ATEŞ - Aslı COŞKUN

Göç, Beslenme ve Mutfak Kültürü 77
Öğr. Gör. Berrin ONURLAR

Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Göç Politikaları: Suriye Krizi Bağlamında Türkiye-AB İlişkilerinde Mülteci Sorunu 109
Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV

Göçle Oluşan Yeni Kimlikler, Toplumsal Beden, Vatandaşlık ve Türkiye ... 133
Prof. Dr. Yasin AKTAY

KISIM B:
DÜNYADAN GÖÇ YÖNETİMİ ÖRNEKLERİ

Göç ve Güvenlik Bağlamında ABD'nin Göç Tarihi ve Politikaları 155
Dr. Öğretim Üyesi Ayşegül GÖKALP KUTLU

Çin'in Göçmenleri ve Göç Yönetimi:
Küreselleşme Çağında Ulusal ve Uluslararası Göç Hareketleri 195
Zeynep Yılmaz HAVA

1800'lerden 2020'ye Fransa'nın Göç Politikaları 219
Rukiye DENİZ

Japonya'nın Göç Politikaları:
Dış Politika Bağlamında Dönemsel Bir İnceleme 247
Zülal ZENGİN

İskandinavya'da Tarih, Göç ve Entegrasyon Süreci: İsveç Örneği 275
Dr. Öğt. Üyesi Fatih BAYRAM

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde
Göç Hareketlerinin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Dinamikleri 295
Prof.Dr. Ebulfez SÜLEYMANLI

KISIM C:
TÜRKİYE'NİN GÖÇMENLERİ

Boğaz'dan Alanya'ya Türkiye'deki Almanlar 341
Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN – Öğr. Gör. Elif ERMAĞAN

Türkiye'de Rus Göçmenler 387
Öğr. Gör. Dr. Buket ÖKTEN SİPAHİOĞLU

Uluslararası Göçün Yeni Yolu: Türkiye'de Kayıtdışı Ermeni İşçiler 407
Prof. Dr. Hasan OKTAY

Türkiye'de Orta Doğulular 421
Dr. Öğt. Üy. Necmettin ACAR

Türkiye'de Afganlar 449
Selda GEYİK YILDIRIM

Türkiye'de Uygur Göçmenleri 473
Doç. Dr. Ömer KUL

Kafkasya'dan Osmanlı Devletine Göç Sürecinde Karaçay-Malkarlar 499
Prof. Dr. Ufuk TAVKUL

XX. Yüzyılın Ortalarında Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Kazak Göçü 533
Prof. Dr. Abdulvahap KARA

Ahıskalıların Türkiye'ye Göçü 549
Dr. Öğretim Üyesi Ayna Askeroğlu ARSLAN

İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Balkanlardan Türkiye'ye Göçler 565
Dr. Ayşegül İNGİNAR KEMALOĞLU

Türkiye'nin Bulgaristan Göçmenleri 593
Bedriye UZUNER

Kuzey Afrika'dan Türkiye'ye Göçler 613
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN

Avrupa Birliği Vatandaşlarının Türkiye'ye Göçü ve Mülk Edinimi 633
Dr. İlkay SÜDAŞ

Yasaktan Yasaya:
Yeni Düzenlemelerle Türkiye'de Göçmen Bakıcılar 665
Derya DEMİRDİZEN ÇEVİK

Eleştirel Bir Bakış:
Türkiye'de Kayıt-Dışı Göçmen İşçi İstihdamına Yönelik Göç Yönetimi ve Dünya Kapitalizminin Emek Piyasalarını Köntrolü ile Bunun Bağlantısı ... 681
Dr. Öğretim Üyesi Çiğdem ŞAHİN

Yazar Bilgileri 715

Türkiye'de Uygur Göçmenleri

Doç. Dr. Ömer KUL*

Özet: Bu çalışma ile 1949, 1965, 1967 ve sonraki dönemlerde Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye göç eden Uygur Türkleri ele alınmıştır. İlk iki göç kafileler halinde ve bir yöntüyle resmi makamlar eliyle yapılmışken, sonraki dönem göçleri ya bireysel ya da Çin'in baskıcı politikaları yüzünden Çin dışında yaşayan Uygur Türklerinin, yaşadıkları ülkelerden, Çin'e iade edilmek kaygısından kurtulmak gayesiyle Türkiye'ye gelmeleri veya getirilmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Çalışmada ayrıca son dönemlerde Türkiye'de yaşamakta olan Uygur göçmenlerin yaşadıkları bölgeler, teşkilatlanmaları ile maddi ve hukuki sıkıntıları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Türkiye, Uygur, göç, göçmen

Uyghur Migrants in Turkey

Abstract: This study focuses on the Uyghur Turks who migrated to Turkey from East Turkestan in 1949, 1965, 1967 and subsequent periods. The first two waves of migration were regular forms of migration with assistance from officials, but the subsequent waves of migration were irregular, characterized by individuals fleeing their homeland due to China's oppressive policies and relocating --either by themselves or with the assistance of others-- to Turkey from other countries

* omer.kul@istanbul.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-6905-4811.

where they feared deportation to China. The study also examines the communities of more recent Uyghur migrants, their organizations, and financial and legal issues in Turkey.

Key Words: East Turkestan, Turkey, Uighur, Migrant, Migration

Giriş

800'lü yılların ortalarına doğru Kırgız saldırıları sonucunda büyük topluluklar halinde vatanlarını terk etmek zorunda kalan Uygurlar, göç ettikleri yerlerde "Doğu Türkistan (Turfan)" ve "Kansu (Sarı Uygur) Uygur Devleti" adında iki devlet kurmuşlardı. Turfan Uygur Devleti'nin kurulduğu coğrafya bugünkü Doğu Türkistan topraklarını içine almaktaydı[1]. Hükümdarları "İdikut" adıyla anılan Doğu Türkistan Uygur Devleti, Orta Asya'nın can damarı olan tarihi "İpek Yolu" güzergâhı üzerinde kurulmuştu. Bu durum Uygurların ekonomik manada tarım, ticaret, sanat ile bilhassa edebiyat ve devlet idaresinde gelişim göstermelerini sağlamış fakat her alanda rehberlik ettikleri Moğollar tarafından 1209 yılında ortadan kaldırılmışlardı[2]. 1517'de kurulan Saidiye Milli Devleti, 1863'te Yakup Han Ba-devlet başkanlığında kurulan Kaşgar Devleti ile 1933 ve 1944 yıllarında kurulan bağımsız Doğu Türkistan devletleri zamanında da birçok sıkıntıyı yaşayan Uygurlar gibi Doğu Türkistan'da mukim Kazak ve diğer Türk boyları zikredilen bu uzun zaman diliminde de birçok göç hadisesini yaşamak zorunda kalmıştı[3].

1. Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Uygur Göçleri

1.1. 1949 Büyük Göçü

Çin iç savaşında Mao Ze-dong'un Halk Kurtuluş Ordusu birliklerinin Guo-Min-Dang birliklerine karşı galip gelmesi üzerine Doğu Türkistanlılar birkaç toplantı yaparak, kalıp Komünist birliklerine karşı savaşmayı mı

---

1 Özkan İzgi, *"Kao-Chang (Turfan) Uygurları"*, Tarihte Türk Devletleri, C. I, A.Ü Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987, s.235.

2 Mehmet Emin Buğra, Şarkî Türkistan Tarihi, Ofset Matbaacılık, Ankara 1987, s.238 vd.

3 Ömer Kul, *"Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951) (Basılmamış Doktora Tezi)"*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s.23.

yoksa Mehmet Emin Buğra'nın ifadesiyle "Vatan İçin Vatandan Ayrılmayı"[4] yani göçü müzakere etmişler ve nihayetinde kalıp Komünist birliklere karşı direnmenin hem dış destek olmaması hem de Komünist birliklerin askeri anlamda hayli güçlü ve teşkilatlı olması yanında[5] Doğu Türkistan'da yaşananları hür dünyaya duyurabilmek ve mümkün olursa Doğu Türkistan meselesini BM gündemine taşıyabilmek için toplu olarak göç etmeye karar vermişlerdi[6]. Göç edenler haricinde Doğu Türkistan'da Hükümet idaresinde bulunan Başkanı Burhan Şehidî mücadele etmeksizin Ekim 1949'da Çin Halk Kurtuluş Ordusu, Doğu Türkistan'a girdiğinde teslim olmuştu[7].

Yukarıda da değinildiği üzere 1949 yılının Eylül ayında Doğu Türkistan'daki Müslüman-Türk liderler gelişmeleri değerlendirmek üzere tertip ettikleri toplantılarda topluca dış ülkelere göç etmeye karar vermişlerdi. Yapılan toplantıya Mehmet Emin Buğra, Canımhan Hacı, İsa Yusuf Alptekin, Osman Batur adına Nurgocay Batur ve Adil Bey katılmışlardı. Göç için iki ayrı görüş ileri sürülmüştü. Buğra ve Alptekin, Hindistan veya

---

4 Tekin Tuncer, *"Hamidullah Muhammed Tarım'ın "Türkistan Tarihi-Türkistan 1931-1937 İnkılâp Tarihi" Adlı Eserinde Mehmet Emin Buğra"*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.45, Nisan 2019, s.137.

5 Göç için yapılan toplantıda Delihan Canaltay hatıralarında Mehmet Emin Buğra'nın Çin ve Sovyet Rusya'ya karşı direniş gösterilip gösterilmemesi ile ilgili şunları söylediğini aktarmaktadır: *"Güney Doğu Türkistan'a gidip komünistlere karşı duramayız. Çünkü halk zarar görebilir. Diğer taraftan Çin Millî Mücadele Ordusu Kumul'a girerse Sovyet Birliği de rahat durmayacaktır. Ordusunu Doğu Türkistan'a sokar. Böyle bir durumda biz Doğu Türkistan'ı çok fazla savunamayız. Bu nedenle komünizme karşı olan yönetici kadro farklı yollardan yurt dışına çıkmamız lazım"* dedi. Bkz. Delilhan Canaltay, Çetin Zaman Zor Günler (Altaylardan İstanbul'a Göç Hatıraları), Haz. ve Çev. Tekin Tuncer, Altay Yayınları, İstanbul 2019, s.137.

6 Alptekin ve Buğra 12 Aralık 1949'ta Ladak'a varmıştır. Bu zorlu yolculuk neticesinde Alptekin kızı Yalkın'ı kaybetmiştir. Buradan Şirinagar'a geçen iki lider daha sonra Türkiye'ye yerleşerek, Doğu Türkistan davasına İstanbul ve Ankara'da hizmet etmeye devam etmiştir. Buğra, 14 Haziran 1965 Salı günü geçirmiş olduğu kalp krizi sonucu bkz. Abdullah Bakır, Doğu Türkistan İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s.115.; İsa Bey ise 17 Aralık 1995 Pazar günü vefat etmiştir. Bkz. İsa Yusuf Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980, Yay. Haz. Ömer Kul, Berikan Yayınları, Ankara 2007, s.3 vd.; H. L. Boorman-R.C. Howard, Biographical Dictionary of Republican China, C. IV, Columbia UP, New York 1967, s.60.

7 Boorman-Howard, a.g.e., C.IV, s.60.

Pakistan'a göç etmek için sınır boylarına kadar motorlu araçlardan yararlanılması, bilahare atlarla seyahate devam edilmesini ve bu sayede kısa zaman çok yol alınabileceğini belirtmişlerdi. Bu grubun fikrine göre, tamamen atlarla yapılacak dağ yolculuğuna yaşlı ve çocuklar dayanamayacak, dolayısıyla fazla zayiat verilebilecekti. Canımhan Hacı başkanlığındaki grup ise motorlu araç tercih edildiği takdirde komünistlerin daha iyi imkânlara sahip olması hasebiyle kendilerine yetişebileceklerini ileri sürerek, at ile göç edilmesi görüşünü savunmuştu. Göç güzergâhı üzerinde yapılan fikir teatileri uzun sürmemiş, Doğu Türkistanlı liderler müşterek bir kararla, dağ ve ova yolundan olmak üzere iki ayrı güzergahtan göç edilmesini uygun bulmuşlar ve en kısa zamanda harekete geçmek üzere göç hazırlıklarına başlamışlardı[8].

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Doğu Türkistanlı liderler yeni bir direniş hareketine başlayacak kadar ne bir dış destek ne de düzenli birlikleri olmadığı gerçeği ile ittifakla göçe ve dış ülkelerde mücadele etmeye karar vermişlerdi. Alınan göç kararından sonra Canımhan Hacı, 11 Eylül 1949'da Urumçi'den ayrılarak 160 km doğudaki Kuçenze kasabasına giderek burada Osman Batur'la buluştuktan sonra 12 Ekim 1949'da Barköl'e hareket etmişti. 17 Eylül 1949 tarihinde Mehmet Emin Buğra, üç gün sonra da İsa Yusuf Alptekin Urumçi'den ayrılmıştı[9].

Daha önce de değindiğimiz üzere Doğu Türkistan'da Komünist işgalinin başladığı 1949'da göç kararı alınıp, davanın hür dünyada sürdürülmesi kararlaştırılmıştı. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin liderliğindeki kafileler ova yolundan, Osman Batur, Canımhan Hacı ve Alibek Rahimbek liderliğindeki kafileler de dağ yolundan olmak üzere iki farklı güzergâhtan harekete geçmişlerdi. Bu suretle ülkeden çıkabilmek, canlarının

---

8 Canaltay, a.g.e., s.137-138.; Gülçin Çandarlıoğlu, Özgürlük Yolu, Nurgocay Batur'un Anılarıyla Osman Batur, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.141 vd.; Erkin Alptekin, Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı, Erciyes Dergisi Doğu Türkistan Yayınları, Kayseri 1992, s.6.; Emin Kırkıl-Tekin Tuncer, *"Üç Efendilerin Nanking ve Doğu Türkistan'daki Mücadeleleri"*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mart 2019, C. 17, S.1, s.303.

9 Geniş bilgi içi bkz., İsa Yusuf Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-1, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980, Yay. Haz. Ömer Kul, Berikan Yayınları, Ankara 2010, s.539 vd.

selamete ermesi için elzem bir süreç başlamıştı. Buğra ve Alptekin grupları bin bir meşakkatten sonra ülkeden çıkmayı başarırken, Osman Batur ve beraberindekilerin göç hadisesi hem daha zor hem de silahlı çatışmaların yaşadığı anlara sahne olmuştur[10].

Osman Batur'un yakalanması ve Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin, Delilhan Canaltay, Yolbars Beg, Alibek Rahimbek ve Hüseyin Teyci'nin göç etmesiyle[11] Doğu Türkistan'da Çin komünistlerine karşı sağ muhalefet kontrol altına alınmış olsa da ülkede Çinlilere karşı isyanlar devam etmiştir. Fakat bu isyanların karakteristik özelliği öncekiler gibi komünist aleyhtarlığından ziyade, Çin idaresine karşı olmalardır[12].

Göçlerin takip edildiği güzergâhlarda insan bedeni ve zihnini zorlayan oldukça sıkıntılı haller yaşanmıştır. Dünyanın en yüksek ve en uzun dağ silsilesi olan Himalayaları çoluk-çocuk ve yaşlı insanlar yanında yük ve binek hayvanlarıyla aşmak insanüstü gayretler gerektirmiştir. Geçilen yollar ekseriyetle yüksek tepeler, derin uçurumlar ve zaman zaman da vadilerden müteşekkildi. Bunlara birde -45 dereceleri bulan soğuklar da eklenince yapılan göçün ne kadar gayr-i insani şartlarda gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Himalayaların yüksek bölgeleri aşılırken oksijen azlığı dolasıyla nefes darlığı, kalp sıkışmaları vb. sebepler yüzünden birçok insan

---

10 Kul, a.g.t., s.381-382; Tekin Tuncer, *"Bir Halk Kahramanı Osman Batur"*, II. Türk Kültürünü Araştırma Sempozyumu (TÜKAS 2015), 4-11 Eylül 2015, Saraybosna, s.595.; Chen'e göre Osman Batur, Komünist birlikleriyle yapılan çatışmada öldürülmüştür. J. Chen, The Sinkiang Story, Macmillan, New York 1977, s.270; Diğer kaynaklara göre ise ele geçirilip idam edilmiştir. H. L. Boorman-R. C. Howard, Biographical Dictionary of Republican China, C.III, Columbia UP, New York 1967, s.47; J. T. Dreyer, *"The Kazakhs in China"*, Ethnic Conflict in International Relations, New York 1977, s.156; Yang I-fan, Islam in China, (Yayınevi Yok), Hong Kong 1969, s.75-79; R. C. Bush, Religion in Communist China, Abingdon Press, New York 1970, s.269-70; Ramazan Dörmez, *"Türkistanlılar Türkiye'ye Nasıl Geldi?"*, Osman Batur, Haz. Hızırbek Gayretullah, Orda Yayınları, İstanbul (Tarih Yok), s.13.

11 Çandarlıoğlu, a.g.e., s.203.

12 G. Moseley, A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili-Kazakh Autonomous Chou, Harvard UP, Cambridge 1966, s.15.; Muslem Unrest in China, The Union Press, Hong Kong 1958, s.51-52; O. S. Fedyshyn, *"Soviet Retreat in Xinjiang"*, American Slavonic and East European Review, C.XVI, S.2, Nisan 1957, s.129.

hayatını kaybetmiştir[13]. Yollarda yiyecek ve içecek gibi ihtiyaçlar tedarik edilemediği için hayvanların ip, çadır bezi, kilim ve yorgan gibi şeyleri kemirdikleri dahi olmuştur.

Kafilelerin birçoğu bunca zorluğa rağmen Hindistan'a ulaşmıştır[14]. Hindistan'a ulaşabilenlere en büyük yardımı daha 1937-38 göçü ile Hindistan'a yerleşmiş olan Doğu Türkistan Kazak Türkleri yapmıştır. Bunun dışında Hindistan Hükümeti, Hindistan Kızılhaç Cemiyeti, Keşmir Hükümeti ve Dünya Kiliseler Birliği, Keşmir'e gelen bütün göçmenlere iaşe ve ibade yardımında bulmuştur[15]. Mesela 1949 senesindeki göçmenlerden 400 kişinin Türkiye'ye gelirken yol masraflarını Şrinagar'dan Hindistan hududuna kadar Keşmir Hükümeti, Keşmir'den Bombay'a kadar Hindistan Hükümeti ve Bombay'dan Türkiye hududuna kadar da Dünya Kilisler Birliği karşılamıştır[16]. Dünya Kiliseler Birliği'nin ikinci bir yardımı da 1961 yılında Türkiye'ye gelen 18 kişi Uygur Türkü ile alakalıdır. Haydarabad'da kalan bu 18 kişilik grubun uçak masraflarını yine Dünya Kiliseler Birliği karşılamıştır. Yine bu kafile Haydarabad'dan Bombay'a geldiğinde, Heddam-en Nabi Cemiyeti ve bu cemiyetin başkanı Ahmet Garip Sahip de kafileye yardımda bulunanlar arasında görülmektedir[17].

---

13 Tekin Tuncer, *"Hindistan Hükümeti'nin Doğu Türkistanlılara Yardımları"*, Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, 11-15 Eylül 2017, Arnavutluk/Tiran, s.103.

14 Orhan Türkdoğan, Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1969, s.32; Goldfrey Lias, Kazak Exodus, Evans Brothers, London 1956, s.317.; Mehmet Emin Buğra, Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu, Güven Basımevi, İstanbul 1952, s.98.; Hızırbek Gayretullah, Altaylar'da Kanlı Günler, Hamle Yayıncılık, İstanbul 1977, s.218.; Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, s.598-599; Hızırbek Gayretullah, Uzaklara Balam, Toker Yayınları, İstanbul 2009, s.134.

15 A. Kayyum Kesici, *"Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I"*, Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, S.194, Şubat 2003, s.21.; *"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler"*, Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Türk Dünyası Üç Aylık Fikir-Kültür Dergisi, Yıl:2, S.7, Ekim-Kasım-Aralık 1967, s.7.

16 *"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler"*, s.8.; Bakır, a.g.e., s.203-204.; Tekin Tuncer, *"Türkiye'de Yaşayan Doğu Türkistanlıların Kurduğu Sivil Toplum Örgütleri ve Bunların Faaliyetleri: Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Örneği"*, History Studies, C.10, S.5, Ağustos 2018, s.217.

17 *"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler"*, s.8.

Hindistan ve Pakistan'da bulunan göçmenlerin üçüncü bir ülkeye gidebilmek için çalışmalara başlanmış ve ilk faaliyet olarak değişik şehirlerdeki muhacirlerin sayıları tespit edilmiştir. Listeler hazırlandıktan sonra 1950 Şubatı'nda Türkiye Büyükelçisi Nebil Batu'ya teslim edilmiştir[18]. Büyükelçi Nebil Batu ise bu konuda elinden gelen tüm gayreti sarf edeceğini ve durumu Türkiye ileteceğini ifade etmiştir[19]. Aradan bir yıl geçtikten sonra Büyükelçi'den Türkiye'nin Pakistan'da yaşayan muhacirlere yardım edeceği ancak bunun biraz zaman alacağını bildiren bir haber alınmıştır[20].

Bir taraftan 1937-38 göçü ile Pakistan'da bulunan Kazak Türklerinin bu faaliyetleri devam ederken diğer taraftan 1949'da göç eden kafileler de Hindistan'a ulaşmıştır. Kazak Türkleri ileri gelenleri Keşmir'e gelen Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin Beylere Türkiye'ye gitmek için müracaat ettiklerini, onların da müracaat etmeleri gerektiğini iletmiştir. Bunun üzerine komünist işgali sonrası ülkeden çıkarak Keşmir'e iltica eden Buğra ve Alptekin, Hindistan ve Pakistan'a iltica etmiş olan Doğu Türkistanlılardan 1.850 kişinin Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak kabullerini görüşmek üzere 7 Ocak 1952 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir[21]. Heyet, zamanın TBMM Başkanı Refik Koraltan, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, İçişleri Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürü Haşim İşcan'ı ziyaret ederek maksat ve ricalarını bildirmiştir[22]. Dışişleri Bakanı'nın tavsiyesiyle Doğu Türkistanlı liderler, taleplerini yazılı olarak yetkililere iletmiş-

---

18 Zafer Selvi-Mansur Teyci-Abdülvahap Kara, Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan, Kazak Türkleri Vakfı Yayını, İstanbul 1996, s.53.; A. Kayyum Kesici, *"Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II"*, Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, S.195, Mart 2003, s.20.; Fethi Ahmet Yüksel, *"Peşaver Doğu Türkistan Kazak Muhacirler Derneği ve Yahya Kemal Beyatlı"*, Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, S.296, Ağustos 2011, s.22.

19 Kesici, *"Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II"*, s.20.

20 Tekin Tuncer, *"1949-1964 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da İstiklal Mücadelesi ve Türkiye'ye Yapılan Göçler (Basılmamış Doktora Tezi)"*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2015, s.297.

21 Son Telgraf Gazetesi, 7 Ocak 1952.; Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, s.57.; Bakır, a.g.e., s.104.

22 Tuncer, a.g.t., s.268-269.

tir. Fuat Köprülü'nün gayretleri sonucunda 13 Mart 1952 tarih ve 3/14595 sayılı kararname ile Hindistan ve Pakistan'da bulunan Doğu Türkistanlı mültecilerin iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye yerleştirilmelerine karar verilmiş ve devlet bütçesinden gerekli ödenekler ayrılmıştır[23].

Keşmir'den gelecek bu göçmenlerle ilgili dönemin gazetelerinde birçok haber çıkmıştır. Mesela Milliyet gazetesi Hüseyin Teyci'ye dayanarak yaptığı haberinde 103 kişinin yakın bir dönemde geleceğini bildirmiştir[24]. Aynı gazete 28 Ekim 1952 tarihli nüshasında ise bu 103 kişilik kafilenin Hüseyin Teyci başkanlığında yola çıktığı haberini yapmıştır[25]. İlk göçmen kafilesi 12 Kasım 1952 tarihinde Sirkeci Göçmen evine yerleştirilmiş ve gelen göçmenlere çeşitli yardımlarda bulunulmuştur[26]. Bunu diğer kafilelerin gelişi izlemiştir[27]. İstanbul'a getirilen Doğu Türkistanlı göçmenler geçici olarak Zeytinburnu, Sirkeci ve Tuzla'daki göçmen misafirhanelerine yerleştirilmiştir. Göçmenlerin tespit edilen iskân mahallerine sevkleri bir defada olmamış, 1953'den 1958 senesine kadar peyderpey yapılmıştır. Bu süre zarfında Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü tarafından iaşeleri karşılanmıştır. Misafirhanelerdeki Doğu Türkistanlı göçmenler daha sonra değişik illere yerleştirilmiştir. Bunlar:

1- 201 nüfustan ibaret 59 aile Niğde vilâyeti Aksaray kazası Sultanhan nahiye merkezine;

2- 468 nüfuslu 146 aile Manisa vilâyeti Salihli kazası merkezine;

3- 104 aileden ibaret 344 nüfuslu bir gurup Kayseri vilâyetinin Develi kazası Sindelhöyük ve Karacaviran köyleri ile Yahyalı kazasına bağlı Kopça ve Hocahacılı köylerine;

---

[23] Ek. 1 T.C Başbakanlık Muamelât Umum Müdürlüğü Kararlar Müdürlüğü Karar Sayısı 3/14595.; Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, s.75.; Selvi-Teyci-Kara, a.g.e., s.55.; Halife Altay, Anayurttan Anadolu'ya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.420.; Yüksel, *a.g.m.*, s.23.; Bakır, a.g.e., s.202.

[24] Ek. 2 Milliyet Gazatesi, 2/8/1952, s.3

[25] Ek. 3 Milliyet Gazatesi, 28/10/1952, s.3

[26] Altay, a.g.e., s.426.; Kesici, *"Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II"*, s.21.; Bakır, a.g.e., s.108-109.; Milliyet Gazetesi, 29/11/1952, s.3.

[27] Bu göç kafilelerin geliş tarihleri ve sayıları için bkz. Altay, a.g.e., s.426.

4- Doğu Türkistanlı göçmenlerin kendi memleketlerinin ismini verdikleri Niğde vilâyetinin Ulukışla kazasına bağlı Altay köyüne ise 545 nüfustan ibaret 160 aile;

5- Konya vilâyeti merkez köylerinden İsmil'e 238 nüfustan ibaret 60 aile;

6- Konya Ereğlisi'ne 11 aileden ibaret 35 nüfus ve;

7- Sadece 10 nüfustan ibaret 2 göçmen ailesi de Adapazarı merkezine iskân edilmiştir.

1850 kişiye iskânlı göçmen olarak karar çıkmasına rağmen gelenlerin toplam sayısı 542 aile ve 1.841 kişidir. 1967 yılı itibariyle 1234 doğum hadisesi ile bu miktar artarak 3075 kişiye yükselmiştir[28].

1.2. 1965 ve 1967'de Afganistan Göçü

Doğu Türkistan'dan 1949 sonrası ikinci göç dalgası da 1961 yılında Afganistan'a göç edenlerin 1965 ve 1967 yıllarında Türkiye'ye getirilmeleri ile gerçekleşmiştir. 1965 göçüne iştirak eden aileler Doğu Türkistan'ın Komünist Çin işgali sonrası sıkıntılarından etkilenerek Afganistan'ın Pamir bölgesine gelmiştir[29]. Ancak bu göçün 1949 göçünden farkı Doğu Türkistan'dan çıkılırken resmi izin ile yapılması olmuştur. Göç, Çin ile Afganistan arasında yapılmış olan bir anlaşma doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere tarihi süreç içerisinde iki ülke arasında ticaret sayesinde bir kısım Afganistanlı Doğu Türkistan'a yerleşmiştir. Çin ile Afganistan arasında yapılan anlaşma Doğu Türkistan'a yerleşen Afganistanlıların geri dönebilmelerine fırsat vermiştir. Çin'in anlaşma sonrası Afganistanlı olanların memleketlerine gidişlerine izin vermesini takip eden süreçte Doğu Türkistan'daki Afganistan vatandaşları, hükümet yetkililere başvurarak geri dönmek için izin istemişlerdir. Bu olayı haber alan bir kısım Doğu Türkistanlı Uygur Türkü de durumdan istifade

---

[28] Gayretullah, Altaylar'da Kanlı Günler, s.147; Türkdoğan, a.g.e., s.6-7; Kadircan Kaflı, Türkiye'ye Göçler, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul 1966, s.16-17.; *"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler"*, s.10; Gayretullah, Altaylar'da Kanlı Günler, s.230.

[29] Tekin Tuncer, *"Immigration from Eastern Turkestan to Turkey in 1961"*, Emigrants Muhacir from Xinjiang to Middle East during 1940-60s, Nihon Root Printing Publishing Co., Ltd., Tokyo 2019, s.121-122.

ederek, Çin zulmünden kurtulmak gayesiyle Haziran 1961'de Mehmet Cantürk liderliğinde Afganistan'a geçmeyi kararlaştırmıştır[30]. Anlaşma sadece Doğu Türkistan'daki Afganlılar için olmasına rağmen bir kısım Uygur Türkü de aynı şekilde Doğu Türkistan'dan da Afganistan'a yerleşenler olduğu iddiasında bulunmuştur. Uygur Türkleri de bu durumdan hareketle kendilerini Afgan olmadıkları halde Afgan vatandaşı gibi göstererek, bir kısmı ise o dönemim siyasi atmosferinde rüşvet vermek yolu ile kendilerinin de anlaşmadan istifade ederek Afganistan'a gidişlerini sağlamıştır.

Bu göç sırasında yaklaşık 118 aile 1961 yılında Doğu Türkistan'dan Afganistan'a geçmiştir[31]. Aileler Afgan sınıra kadar Çin Hükümeti'nin tahsis ettiği kamyonlarla yollarına devam etmiştir. Manas, Kutubi, Urumçi, Aksu, Kuçar, Yenihisar ve Kaşgar yolunu takip eden kafile Taşkurgan bölgesinden sınırı geçerek Pamir dağları bölgesine gelmiştir. Aileler bu bölgede Kırgız Türkleri ile karşılaşmıştır[32]. Sınırı geçen ailelerin mal ve servetlerini geride bırakmaları dolayısıyla büyük sıkıntılara düştüğü bilinmektedir. Kafile, Pamir bölgesinde evlerinin olmaması yanında, devlet yetkililerinden de destek görmemiştir. Anlatılanlara göre gömleklerinin düğmelerini dahi satıp yiyecek ihtiyacını görenler olmuştur[33].

Göç kafilesi Pamir'den sonra 1961 yılı Mayıs ayı sonlarına doğru Bedehşan şehrine hareket etmiştir. Yaklaşık dört ay yol alan kafile, Ekim 1961'de Bedehşan şehrine ulaşmıştır. Sınırı geçtikten sonra sırasıyla Serhad, İşkaşim, Pencap ve Cirim güzergahını takip etmiş ve Bedehşan ulaşarak burada bir yıl kalmıştır. Bu esnada Afganistan Hükümeti Başkanı Muhammed Zahir Şah, gelenlerin çektiği sıkıntılar dolayısıyla isterlerse geri gönderebileceklerini teklif etmesine rağmen,

---

30 Kemal Göde, *"Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri"*, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S.71, Kasım 1992, s.48. Mahmut Rahmanoğlu ve Hamit Göktürk'ten alınan bilgiler.

31 *"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler"*, s.11.

32 Bu Kırgızlar bugün Van'ın Erciş İlçesine bağlı Ulupamir Köyü'nde yaşayan Kırgızlardır. Bu Kırgızlar memleketlerini terk eden Doğu Türkistanlılara yardım etmişlerdir.

33 Bu göçler hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Kul-Tekin Tuncer, *"XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler"*, Türk Dünyasında Sürgün ve Göç, Yav. Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu-İlvas Kemaloğlu, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s.193-232.

göç edenler tarafından bu teklif kabul edilmemiştir. Bedehşah'a ulaşan ailelere Afganistan halkı ellerinden gelen yardımı sağlayarak boş olan evlerine yerleştirmiştir[34].

Doğup büyüdükleri yurtları Doğu Türkistan'dan hicret etmek zorunda kalan bu ve benzeri muhacirler 5.000 m yükseklikteki meşhur Pamir yaylaları üzerinden geçerek 120 gün sonra Afganistan'a iltica etmiştir. Göçmenler, Afganistan'da iken İstanbul'daki Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti'ne müracaat ederek Türkiye'ye yerleşmek istediklerini bildirmiştir. Bunun üzerine Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti uzun uğraşlar neticesinde listesini hazırladığı 118 ailenin iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye yerleştirilmesi için 12 Eylül 1963 tarihinde resmen Başbakanlığa ve aynı zamanda BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne müracaat etmiştir[35]. Afganistan'daki Doğu Türkistanlı mültecilerin Türkiye'ye getirilmesi işi Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti ve bu cemiyetin başkanı İsa Yusuf Alptekin ile yardımcısı avukat İlhan Musabay'ın gayretleri sonucunda gerçekleşmiştir[36].

Bu hususta gerek Türkiye Hükümeti'nin gerekse başta Konya Milletvekili Dr. Faruk Sükan olmak üzere bazı milletvekili ve senatörlerin samimi gayretleriyle Doğu Türkistanlı mültecilerin iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye getirilmeleri kabul edilmiş ve 1964 mali yılı bütçesine gerekli ödenek konulmuştur. 118 ailenin getirilmesi kabul edildiği halde Afganistan'dan sadece 234 kişiden ibaret 74 aile Türkiye'ye göç edebilmiştir. Diğer aileler ise Afganistan'da kalmıştır. Bu 74 aile BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin nakil ücretlerini ödeyerek temin edilen[37] Afgan Havayollarına ait uçaklarla üç kafile halinde Kâbil'den Ankara'ya getirtilmiştir. İlk kafile 11 Ekim, ikinci kafile 13 Ekim ve üçüncü kafile de 16 Ekim 1965 tarihlerinde Türkiye'ye ayak basmıştır[38]. Göçmenler, İstanbul'dan özel olarak gelen Doğu Türkistan

---

34 Tuncer, *"Immigration from Eastern Turkestan to Turkey in 1961"*, s.124-125.

35 Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, s.535-536.

36 *"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler"*, s.11.; Tekin Tuncer, *"Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Yapılan 1961 Göçü ve Mehmet Kasım Cantürk"*, I. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu (TÜKAS 2014), 12-13 Kasım 2014, Nevşehir, s.276.

37 Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, s.550.

38 Milliyet Gazetesi, 10/10/1965, s.3; Göde, *a.g.m.*, s.48'de kaynak belirtmeden bu tarihleri 8/10/12 Ekim olarak vermekte ve gelenlerin 104 aile 370 kişi olduğunu 12 Ekim

Göçmenler Cemiyeti temsilcileri ve ilgili bazı daire memurları tarafından Ankara Esenboğa havaalanında karşılanmıştır. Göçmenler gerekli gümrük ve tabiiyet işlemlerinin tamamlanmasından sonra aynı günün akşamında otobüslerle iskân mahalli olan Kayseri'ye sevk edilmiştir[39].

Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti, Afganistan'dan kalan diğer ailelerden 165 kişinin de getirilmesi için 11 Mayıs 1965 tarihinde Türkiye Hükümeti Başbakanlığı'na, akabinde 26 Eylül 1965 tarihinde ise Dışişleri Bakanlığı'na tekrar müracaatta bulunmuştur. Dönemin Köyişleri Bakanı Osman Sabit Avcı'nın özel ilgisi ve Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Başkanı İsa Yusuf Alptekin'in 21 ay devam eden sürekli takibi sonucunda TBMM, Şubat 1967 tarihli oturumunda Afganistan'dan getirilecek göçmenler için 1.200.000 Lira ödeneğin bütçeye konulmasını kabul etmiştir[40].

Doğu Türkistanlı göçmenlerin yurda getirilmesi gayesiyle hazırlıklara girişilerek iskân mahalli olan Kayseri vilâyet merkezinde göçmen evlerinin inşasına başlanmıştır. Bir taraftan iskân hazırlıkları yapılırken diğer taraftan göçmenlerin bir an evvel yurda getirilmesi için İsa Yusuf Alptekin, sık sık Ankara'ya giderek Dışişleri ve Köyişleri Bakanlıklarının ilgili birim ve daireleri ile daimî temaslarda bulunmuştur[41]. Teşebbüsler semeresini vermiş, bunun sonucunda BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin bedelini vererek kiraladığı büyük bir İngiliz nakliye uçağı ile 70 kişiden ibaret 29 aile 5 Kasım 1967 tarihinde bir Pazar günü Ankara Esenboğa havaalanına inmiştir[42]. Göçmenleri havaalanında Kayseri ve İstanbul'dan özel olarak gelen Doğu Türkistanlılar, Köyişleri ve Dışişleri Bakanlıkları ile Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü ve Kızılay'ın ilgili kişileri yanında Ankara'daki bazı talebe teşekkülleri, dernek mümessilleri, gazeteciler ve TRT muhabirleri karışlamıştır. Aileler Kızılay tarafından havaalanı salonunda ikramlarda bulunularak ağırlanmış, bilâhare Köyişleri Bakanlığı'nın Akköprü Varlık

1965'ten 16 Kasım 1966 tarihlerine kadar otellerde kaldıklarını ve daha sonra evlerine yerleştirildiklerini söylemektedir.

39 Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, s.546.

40 *"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler"*, s.11-12.; Tuncer, *"Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Yapılan 1961 Göçü ve Mehmet Kasım Cantürk"*, 276-277.

41 Alptekin'in bu faaliyetleri için bkz. Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, s.551-556.

42 Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, s.555.

mahallesindeki göçmen evleri inşaat amirliği binasına götürülerek üç gün misafir edilmiştir. Göçmenlere bu müddet zarfında Ankara'nın belli başlı yerleri gezdirilmiş akabinde 8 Kasım 1967 Çarşamba günü Kızılay'ın temin ettiği otobüslerle Kayseri'ye gönderilmiştir[43]. Göçmenler, Hükümet'in İskân Genel Müdürlüğü vasıtası ile, daha önce gelenler gibi, Kayseri'deki evlerinin inşaatı ikmal edilinceye kadar otellerde barındırılmış ve iaşeleri sağlanmıştır[44].

1.3. 1967 Sonrası Uygur Göçleri

1967 sonrasında Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye gelenler olmuşsa da bunlar daha ziyade kendi imkânlarıyla ve belirli sayıda kişilerden ibaret kalmıştır. Toplu ve resmi makamlar vasıtasıyla gerçekleşmemiş olan bu göçlerle ilgili henüz derli toplu ilmi çalışmalar yapılmamıştır. Zikredilen bu dönemdeki göçleri hem Doğu Türkistan'dan hem de farklı ülkelerden Türkiye'ye gelenler oluşturmaktadır.

---

[43] Bu göçmenlerin Ankara'daki programları ile ilgili bkz. Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, s.555-556.

[44] *"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler"*, s.12.; Tuncer, *"Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Yapılan 1961 Göçü ve Mehmet Kasım Cantürk"*, s.277.

Doğu Türkistan'dan ülkemize son dönemlerde gelenleri, bilhassa Tayland[45], Mısır[46] ve Suudi Arabistan[47]'dan olmak üzere, bölgede yaşanan sı-

[45] Çin zulmünden kaçtıktan sonra Tayland'a sığınan ve burada tutuklanan ama Çin'e iade edilme korkusu yaşayan Uygurların ilk kafilesi, Türkiye'nin girişimleri sonucu, 30 Haziran 2015 tarihinde Türkiye'ye getirildi. Mart 2014'ten beri Tayland'da tutuklu bulunan Uygur Türklerinden ilk önce kadın ve çocuklardan oluşan 173 kişilik kafile Türkiye'ye geldi. Kafile Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin girişimleri sayesinde özel uçakla Bangkok'tan İstanbul'a oradan da Kayseri'ye gönderildi. Türkiye'ye gizlilik içinde gelen Doğu Türkistanlı Uygur Türkleri, Kayseri'de, daha önce Çin'den çeşitli yollardan kaçıp gelen Uygur Türkleri'nin yanına yerleştirildi. Can güvenliği açısından Uygur Türkleri'nin barındığı yerlerden fotoğraf ve görüntü alınmasına Valilikçe müsaade edilmediği de basına yansıyan haberlerde yer almaktadır. Bkz. *"Tayland'daki Uygurlar Türkiye'ye getirildi"*, https://www.dunyabulteni.net/guncel/taylanddaki-uygurlar-turkiyeye-getirildi-h334051.html/31.05.2020. Çin'den kaçarak Tayland'a sığındığı belirtilen Uygurların 300 civarında olduğuna dair de bilgiler bulunmakta olup bu kişilerden basına yansıdığı kadarıyla 90 ila 115 kişinin de Çin'e iade edildiği bilgisi yer almaktadır. Ancak uluslararası sivil toplum kuruluşları ve Türkiye mültecilerin iade edilmemesini isteyerek çeşitli girişimlerde bulunmuş fakat sadece 173'ünün Türkiye'ye getirilmesi başarılmıştı. Bkz. *"Tayland, 90 Uygur'u Çin'e iade etti"*, https://www.cnnturk.com/dunya/tayland-90-uyguru-cine-iade-etti/31.05.2020; https://www.doguturkistander.org/2015/07/13/tayland-115-dogu-turkistanliyi-cine-iade-etti/31.05.2020.

[46] Mısır'da Sisi yönetiminin, Çin'den kaçarak bu ülkeye sığınan Uygur Türklerinin Çin makamlarınca sorgulanması ve tutuklanmasına izin verdiği bu yüzden binlerce Uygur Türkü'nün ya Çin'e iade edildiği ya da kaçabilenlerin Türkiye'ye geldiğine dair basında bir kısım haberler çıkmıştı. Bilhassa okumak amacıyla Mısır gibi ülkelere giden Doğu Türkistanlı öğrencilerin iade edilme riski karşısında ülkemize geldiği ve birçok farklı üniversiteye yerleştirildiği de bilinmektedir. Mısır'daki bu gelişmeler üzerine Mısır'da yaşayan Uygur toplumunun altı bin kişiden 50 aileye düştüğü de edinilen bilgiler arasındadır. Mısır'a sığınan yüzlerce Uygur Türkü öğrencinin öğrenci gözaltına alınarak Kahire'de Çin polisi tarafından sorguya çekildiği, 2017 yılının Temmuz ayında çoğu el-Ezher Üniversitesi İslam teolojisi fakültesi öğrencisi olmak üzere 90 kişinin de gözaltına alındığı edinilen bilgiler arasındadır. Pekin ile iş birliği yapan devletlerin, kendi topraklarında Doğu Türkistanlıları sorgulamaya izin verilmesi karşılığında ödüllendirildiğine dair de iddialar bulunmaktadır. Bkz. Gülsüm Alan, *"Mısır, sığınmacı Uygur Türklerinin Çin tarafından sorgulanmasına göz mü yumuyor?"*, https://tr.euronews.com/2019/08/20/misir-siginmaci-uygur-turklerinin-cin-tarafindan-sorgulanmasina-goz-mu-yumuyor/31.05.2020

[47] Çin yönetiminin Suudi Arabistan gibi ülkelerle ikili ilişkilerini geliştirmesi, zikredilen ülkelerdeki Doğu Türkistanlı Uygur Türklerini zor durumda bırakmıştır. Çin'in yurtdışında yaşayan Uygurların pasaport sürelerinin dolması ve süreyi uzatmayarak dış ülkelerde yaşamakta olan vatandaşlarını Çin'e geri çağırması birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Suudi Arabistan'da yaşayan Uygurlar, pasaportlarının yenilenmemesi nedeniyle Çin'e geri gönderilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ülkemizde de

kıntılar sonrası çıkabilenler oluşturmaktadır. Doğu Türkistan'dan son dönem göçlerini bilhassa 1990 Barın[48], 1997 Gulca[49], 2009 Urumçi[50] olayları

benzeri uygulamalardan çekinmeyen Çin elçilik ve konsolosluklarının son kurbanları da Suudi Arabistan'da yaşamakta olan Uygurlar oluşturmuştur. Bilindiği kadarıyla Çin elçilikleri, 2017 yılından beri bilhassa Doğu Türkistanlıların ya Çin'e geri dönmesini ya da kanunu haklarını kullandırmama yönünde bir tutum içerisindedir. Bu tutum Uygur diasporasını ülkeye dönmeye zorlamak amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Bkz. https://qha.com.tr/haberler/cin-yurt-disindaki-dogu-turkistanlilarin-pasaportunu-yenilemeyerek-ulkeye-donmeye-zorluyor/153486/31.05.2020. Pasaportları yenilenmeyen Uygurların Suudi Arabistan'da kalmalarının hukuki olarak mümkün olmaması üzerine Çin'e iade edilmekten korkarak Türkiye'ye geldikleri de bilinmektedir. Türkiye'de özel olarak bir yere yerleştirilmeyen Uygurların sayıları da bilinmemektedir. Bununla beraber gelenlerin ya tanıdık akrabalarına yakın evler tuttuğu ya da öğrenci olanların yurtlarda barındığı bilinmektedir.

48 6 Nisan 1990 tarihinde Doğu Türkistan'ın Kaşgar vilayetine bağlı Barın kasabasında meydana gelen ayaklanmadan sonra Çin'in Doğu Türkistan'a yönelik politikasında köklü bir değişim ortaya çıkmıştır. Siyasi baskının artması yanında, eğitimde de köklü bir değişime gidilmiştir. Bkz. Erkin Emet, *"Doğu Türkistan'da Çift Dilli Eğitim"*, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38), 10-15 Eylül 2007, Ankara, s.543, 545-546.

49 5 Şubat 1997'de Uygurların Ramazan ayın Kadir gecesinde Kur'an okuyan birkaç bayanın tutuklanması sonrası Gulca'da başta barışçıl başlayan ama sonrasında günlerce ciddi kargaşaya yol açan gösteriler başlamış, olayların orantısız güç ve şiddet kullanılarak bastırılmasından sonra keyfi gözaltılar, adil olmayan yargılamalar, işkence ve infazlar da dahil olmak üzere ciddi insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Bkz. Ömer Kul, *"Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terör Tehdidi (1990-2011)"*, Türkiyat Mecmuası, C.23/Güz, 2013, s.94; Amnesty International/Uluslararası Af Örgütü (ASA 17/021/2004; People's Republic of China: Secret Violence: Human rights violations in Xinjiang, 1992 (ASA 17/050/1992).

50 5 Temmuz olayları 1949 yılından bu yana bölgede yaşanan en şiddetli etnik çatışma olmuştur. Olaylar için Çin yönetimi bilhassa *"Uygur terörü"* ifadesini kullanmış, bununla da yetinmeyerek Uygur grupların yurtdışından kışkırtıldığını da iddia etmiştir. Olaylar sonrasında, protestoların organize edilmesine karışan kişiler suçlu-suçsuz ayrımına bakılmaksızın büyük bir çaba tutuklanmış, tutuklananlar ivedilikle mahkûm edilerek ağır cezalara çarptırılmıştır. Tutuklanan veya hapis cezasına çarptırılanların net sayısı bilinmemektedir. Ancak Financial Times gazetesinin haberine göre en az 4.000 Uygur olayları takip eden iki hafta içinde tutuklanmıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre, çoğu evlerinden alınıp tutuklanan Uygurların büyük bir kısmının akıbeti bilinmemektedir. Bu şekilde *"kaybolan"* kişi sayısı bilinmemekle birlikte, İnsan Hakları İzleme örgütleri aile üyeleriyle yaptıkları görüşmeler sonucu 43 kaybolma vakası tespit etmiştir. Kaybolanlar arasında birçoğu 14 yaş altı gençler bulunmaktadır. İnsan Hakları grupları tutuklama sürecinden itibaren birçok ihlal ve keyfi tutumun yaşanması yanında, sıklıkla işkence örneklerine de rastlandığını ortaya koymuştur. Bkz. Kul, *"Terör Üzerinden*

ve son olarak da bölgedeki sözde eğitim kampları[51] öncesi ve sırasında ülkeden çıkabilenler oluşturmaktadır. Bu türden göç edenlerin kullandığı bir başka yöntem ise okumak gayesiyle başta Pakistan, Malezya, Endonezya ve Mısır'a gidenlerin, ikinci aşamada Türkiye'ye gelme çabası içerisinde oldukları bilinmektedir. Yine de bu türden göçmenlerin sayıları hakkında bir kayıt bugüne kadar tutulmamış olup, tamamı bireysel göç olarak ifade edilebilir.

Son zamanlarda ya aile ya da bireysel olarak gerçekleşen göçlerin bölgede her geçen gün artan dini baskılar ve insan hakları ihlalleri dolayısıyla vuku bulduğu bilinmektedir. Çocuklarını okumak gayesiyle yurtdışına gönderen Doğu Türkistanlı Uygur ailelerin, 2016 sonrasında Çin'in eğitim amaçlı Doğu Türkistan dışında bulunan çocuklar da dahil yurt dışına çıkanların ülkeye geri çağrılması ile çetrefilli bir süreç yaşanmıştır. Yurtdışında yaşayan veya okuyan Uygurların geriye dönmeleri halinde kampa veya hapse atılma ihtimalleri Doğu Türkistan toplumunu tedirgin etmiş, dönmeyenlerin aileleri kamp veya hapse atılmaya başlanmıştır.

Doğu Türkistan'dan bilhassa halkının ekser çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkelere göç edenler veya çocukları yurt dışında eğitim amaçlı veya başka bir sebebe istinaden bulunanlar sıkı takibe alınmış, geri dönmeyenler bulundukları ülkelerdeki Çin elçilik veya konsolosluklarına gidemeyecekleri bir süreç yaşamıştır. Bu durum ülkemizde yaşamakta olan Doğu Türkistanlıların pasaport süresi dolanlarının, evlenme akti gerçekleştirmek isteyenlerinin veya velayet işlemleri yapmanın zorlaştığı bir süreç ortaya çıkarmıştır.

Çin'e dönemeyen veya resmi iş ve işlemlerini Çin resmî kurumlarına müracaat edemedikleri için gerçekleştiremeyen Doğu Türkistanlı Uygurlar zaman içerisinde, pasaport sürelerinin de dolmaya başlamasıyla, "vatansız" kalma tehlikesiyle yüzleşmeye başlamıştır. Bu durumda olan Uygur aile

Global Savaş ve Sözde Uygur Terör Tehdidi (1990-2011)", s.89-90; http://report2010.amnesty.org/25.9.2013,s.21-25; http://www.hrw.org/en/node/79301/ 25.9.2013; UHRP, *a.g.m.*, s.42-52.

51 Sözde Eğitim kampları ile alakalı bilgi için bkz. "Çin'in Doğu Türkistan'da Toplama Kamp Sistemi Uygulamasının Amacı" http://www.sinoturknews.org/cinin-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/31.05.2020.

veya bireyler, kimlik alabilmek gayesiyle ülkemizden de ayrılarak Avrupa ülkeleri ve Kanada başta olmak üzere farklı ülkelere göç etmeye başlamıştır.

1949 sonrası Türkiye'ye gelip yerleşen Uygurlar bugün itibariyle tahminen 60.000 kişinin üzerinde olup, genelde Zeytinburnu, Sefaköy, Selimpaşa, Beylikdüzü, Kocamustafa Paşa, Sultanbeyli olmak üzere İstanbul'un farklı ilçe ve semtlerinde dağınık olarak yaşamaktadır. Bilhassa Suriye iç savaşı akabinde ülkemize gelenlerin ise daha ziyade Kayseri başta olmak üzere Konya şehrinde, ticaretle uğraşanların ise daha ziyade mermer maden ocaklarında Çince bilmeleri hasebiyle Afyon, Burdur, Bilecik, Eskişehir ve Adana'da yaşadıkları bilinmektedir. Bununla birlikte Türkiye'de hangi il ve ilçede kaç Uygur ailesinin yaşadığına dair net veriler bulunmamaktadır. 1990 sonrası gelenler bir şekilde hemşerilik ve akrabalık ilişkileri dolayısıyla tanıdık kişi ve ailelere yakın oturmaya başlamıştır. Bu türden kişiler sıkıntılarının çözümü noktasında da başta bu aileler olmak üzere Doğu Türkistanlılar tarafından kurulan sivil toplum kuruluşları üzerinden problemlerinin çözümüne çalışmaktadır.

Her geçen gün sayılarının arttığı gözle görülür hale gelen Doğu Türkistanlı Uygur aileler, iaşe ve ibadelerini daha ziyade, çalışma izni olan bir tanıdıkları üzerinden açtıkları lokanta veya küçük ticari işletmeler vasıtasıyla sağlamakta, maddi durumu yeterli olmayanlara da ya Doğu Türkistan'la ilgili STK'lar ya da ülkemizde faaliyet gösteren diğer vakıf ve dernekler sahip çıkma gayretindedir.

Doğu Türkistanlılar Türkiye'de 1960 yılında ilk olarak İstanbul'da "Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti"ni akabinde 1975 yılında Kayseri'de "Doğu Türkistan Kültür ve Yardımlaşma Derneği"ni kurmuşlardı. 1978 yılında ise "Doğu Türkistan Vakfı" kurulmuştu. 1998 yılında Mesut Yılmaz Hükümeti'nin "30 Numaralı Gizli Genelge" ile Doğu Türkistanlılar mücadelelerini Almanya başta olmak üzere yurtdışına kaydırmaya başlamıştı. 2003 yılında AK Parti iktidarı ile biraz rahat nefes alan Doğu Türkistanlılar, her ne kadar hukuki düzenlemelerde bir ayrıcalık kazanamasalar da peşi sıra açtıkları STK'lar ile hem Uygurların sıkıntılarının giderilmesine hem de Doğu Türkistan'da yaşananların kamuoyun tarafından öğrenilmesine gayret etmişlerdir. Bu minvalde 1997 yılında İsa Yusuf Alptekin Vakfı,

2006 yılında "Doğu Türkistan Maarif Derneği" ve yine aynı yıl "Doğu Türkistan Gençlik ve Kültür Derneği" İstanbul ili Zeytinburnu ilçesinde açılmıştır. Bugün itibariyle 40'ın üzerinde Doğu Türkistan ile alakalı vakıf ve derneğin olduğu ülkemizde ayrıca Türkistan Press gibi internet sitesi ile İstiklal ve Türkistan TV gibi internet üzerinden yayın yapan tv kanalları bulunmaktadır.

Günümüz Uygur göçmenleri bir taraftan hukuki düzenlemelerin yetersizliği, bir taraftan ekonomik durumlarının iyi olmaması ve bir taraftan da Çin yönetimin sıkıştırma, baskı, şantaj ve bir kısım teklifleri yüzünden travma geçiren bir toplum haline dönüşmektedir. 1952 ve 1965 yıllarındaki "iskanlı göçmen" siyasetinin tekrar uygulanmasına ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. Aslında Doğu Türkistan meselesinin çözümü durumunda Uygur toplumunun ekser çoğunluğunun ülkesine dönme hayali kurduğu da bilinmektedir. Meselenin yerinde çözülememesi Uygur göç hareketinin önümüzdeki yıllarda da devam edeceğini göstermektedir. Bu sebeple ülkemizdeki Uygur göçmen sayısı sağlıksız ve koordine edilemeden her geçen gün artmaktadır. Sosyal güvencenin olmaması, okuma çağına gelmiş çocukları bir nevi merdiven altı oluşumların eline düşürmekte, kayıtsız ve kontrolü zor bir toplum ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç

Kızıl Çin bürokratları, Doğu Türkistan'da, 1949'dan *"Uygur Özerk Bölgesi"*nin ilan edildiği 1 Ekim 1955 tarihine kadar, asimile siyaseti hedeflerinde başarılı olmuştur denilebilir. Zikredilen bu tarihler arasında Doğu Türkistan'a Çinli göçmen yerleştirme politikası hızını kesmeden devam etmiştir. Son 70 yıllık dönemde ülkenin demografik yapısı, Orta Asya modern tarihinde benzeri görülmemiş bir şekilde değiştirilmiştir. Yaşanan onca insan hakları ihmalleri, dini ve ırkî aşağılamalar Doğu Türkistan'dan ya bireysel ya aileler ya da kafileler halinde dünyanın farklı ülkelerine göçlerin yaşanmasını tetiklemiştir.

Burada genel hatlarıyla ele aldığımız göç hadiselerinin insani, sosyal, ekonomik ve uluslararası siyasi ilişkilerin yönleriyle birlikte değerlendirmesi

durumunda acı hatıralarla dolu olduğu görülecektir. Konunun uzamaması adına göçte yaşanan her olumsuzluğu burada teferruatlı bir şekilde ele almadık. Bununla beraber tarihin en dramatik göç hadiseleri olarak ifade edebileceğimiz Doğu Türkistan'dan ülkemize yapılan hicretleri sosyolojik, psikolojik, ekonomik vb. açılardan da değerlendirmek gerekmektedir.

Sonuç itibariyle göç kafilelerinin ilki uzun ve meşakkatli yolculuklar neticesinde Türkiye'ye gelmek üzere Eylül 1952'de Hindistan'dan hareket etmiştir. Daha sonra bu göçleri 1965 ve 1967 göçleri izlemiştir. 1967 sonrası yaşanan göçler ise ilk iki göçten farklı olup daha ziyade bireysel olarak ya da eğitim amacıyla bölgeden çıkıp bir daha geri dönmemek üzere eğitim alınan ülkelerde kalarak gerçekleşmiştir. Halen daha ferdi olarak da olsa göçlerin sonu kesilmiş değildir. Yakın gelecekte, şayet uluslararası devlet ve teşkilatların konuyu bir çözüme kavuşturamamaları durumunda, yeni ve kafileler halinde göç dalgalarının yaşanması muhtemel görünmektedir.

Bu çalışma ile bilhassa Doğu Türkistan'dan ve üçüncü ülkelerden Türkiye'ye yapılan Uygur göçleri de bir bütün olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bakımından bundan sonra Doğu Türkistan'dan göçler üzerine araştırma yapacaklara yeni bir bakış açısı ve değerlendirme imkânı sağlama amacı da güdülmüştür. Son olarak denilebilir ki; insanların doğup-büyüdükleri, mal-mülk ve akrabalarını bırakıp çıktıkları vatanlarına bir daha dönme imkânlarının olup olmadığını bilmeden, meşakkatli ve bir o kadar da tehlikeli yolculukları göze alma sebepleri irdelenmeli ve konunun çözümü noktasında ivedilikle adımlar atılmalıdır. Uygur göçmenleri meselesi ivedilikle sistemli bir iskân siyasetini gerektirmekte, bu yapılmadığı takdirde başkasının eline bakan, sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanamayan, iaşe ve ibadeleri konusunda muhtaç, zamanla suç işleme oranların artacağı bir topluma dönüşme ihtimali bulunmaktadır.

Ekler

Ek.1

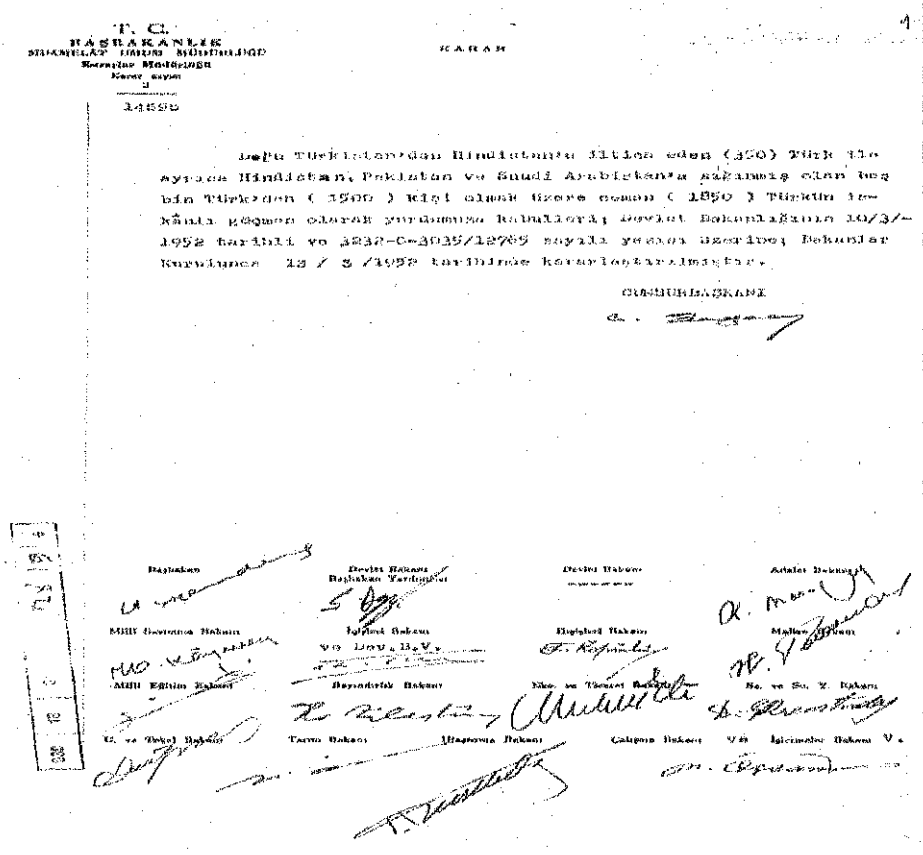

T. C.
BAŞBAKANLIK
MİLLİ EMLİK MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

14595

KARAR

Doğu Türkistan'dan Hindistan'a iltica eden (350) Türk ile ayrıca Hindistan, Pakistan ve Saudi Arabistan'a sığınmış olan beş bin Türk'den (1500) kişi olmak üzere ceman (1850) Türkün iskânlı göçmen olarak yurdumuza kabulleri; Devlet Bakanlığının 10/3/1952 tarihli ve 3232-C-3035/12765 sayılı yazısı üzerine; Bakanlar Kurulunca 13 / 3 /1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başbakan | Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı | Devlet Bakanı | Adalet Bakanı
MİLLİ Savunma Bakanı | İçişleri Bakanı ve Dev. B.V. | Dışişleri Bakanı | Maliye Bakanı
MİLLİ Eğitim Bakanı | Bayındırlık Bakanı | Ekn. ve Ticaret Bakanı | Sa. ve Sc. Y. Bakanı
G. ve Tekel Bakanı | Tarım Bakanı | Haşrıma Bakanı | Çalışma Bakanı ve İşlemeler Bakanı V.

15 Mart 1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararı

Ek-2

02.08.1952, Milliyet, Sayfa 3

Çin Türkistanından 103 kişilik bir kafile geliyor

Srinagar, 3 (AP) — Batı Tibeti aşmak suretiyle Çin Türkistanı ve Moğolistandan buraya varan 103 Müslüman aşiret mensubunun ilk grubu yakında Türkiyeye hareket edecektir. Keyfiyet kafile ve aşiret reisi Hüseyin Tağı tarafından bildirilmiştir. Aşiret reisinin ifadesine göre, Türkiye 1850 Müslüman mülteciyi kabul muvafakat etmiştir.

Ek.3

Türkiyeye 103 kazak geliyor

Londra, 27 (Nafen) — Komünist rejimi yüzünden memleketlerini terk etmiş olan Müslüman kazaklardan 103 kişilik bir kafile Türkiyeye yerleşmek üzere Keşmir'den hareket etmişlerdir.

Bu kazaklar, aşiret reisi Hüseyin Tağ'in rehbiği altındadırlar.

Bu Müslüman kazaklar senelerden beri hiçret yollarındadırlar. Bunlar, komünizm merkezi Asyaya, bulundukları yerlere geldiği zaman oradan hiçret etmişler ve Çin Türkistanına Sinkiang'a gelerek yerleşmişlerdi. Fakat 1949 senesinde komünistler Sinkiang eyaletine de gelince bu Müslüman kazaklar komünist idaresi altına girmektense yeniden hiçreti göze almışlar ve yola koyulmuşlardır.

Bu Müslüman kazaklar du ve din itibariyle Türklerden farksız olduklarından, Türk bükümeti tarafından Türkiyede yerleşmek üzere davet edilmişlerdir.

Milliyet Gazetesi'nde göçmenlerin Türkiye'ye gelişlerine dair haber küpürleri

Kaynakça

"Çin'in Doğu Türkistan'da Toplama Kamp Sistemi Uygulamasının Amacı" http://www.sinoturknews.org/cinin-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/31.05.2020.

"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Türk Dünyası Üç Aylık Fikir-Kültür Dergisi, Yıl:2, S.7, Ekim-Kasım-Aralık 1967, s.1-16.

"People's Republic of China: Secret Violence: Human rights violations in Xinjiang", 1992 (ASA 17/050/1992).

"Tayland, 90 Uygur'u Çin'e iade etti", https://www.cnnturk.com/dunya/tayland-90-uyguru-cine-iade-etti/31.05.2020.

"Tayland'daki Uygurlar Türkiye'ye getirildi", https://www.dunyabulteni.net/güncel /taylanddaki-uygurlar-turkiyeye-getirildi-h334051.html/31.05.2020.

Alan, G.; "Mısır, sığınmacı Uygur Türklerinin Çin tarafından sorgulanmasına göz mü yumuyor?", https://tr.euronews.com/2019/08/20/misir-siginmaci-uygur-turklerinin-cin-tarafindan-sorgulanmasina-goz-mu-yumuyor/31.05.2020.

Erkin Alptekin, Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı, Erciyes Dergisi Doğu Türkistan Yayınları, Kayseri 1992.

Alptekin, İsa Yusuf, Esir Doğu Türkistan İçin-1, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980, Yay. Haz. Ömer Kul, Berikan Yayınları, Ankara 2010.

İsa Yusuf Alptekin, Esir Doğu Türkistan İçin-2, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980, Haz. Ömer Kul, Berikan Yayınları, Ankara 2007.

Altay, Halife, Anayurt'tan Anadolu'ya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Amnesty International/Uluslararası Af Örgütü (ASA 17/021/2004).

Bakır, Abdullah, Doğu Türkistan İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

Boorman H. L.- Howard R.C., Biographical Dictionary of Republican China, C.III, Columbia UP, New York 1967.

_____, Biographical Dictionary of Republican China, C.IV, Columbia UP, New York 1967.

Buğra, Mehmet Emin, Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu, Güven Basımevi, İstanbul 1952.

_____, Şarkî Türkistan Tarihi, Ofset Matbaacılık, Ankara 1987.

Bush, R. C., Religion in Communist China, Abingdon Press, New York 1970.

Chen, J., The Sinkiang Story, Macmillan, New York 1977.

Çandarlıoğlu, Gülçin, Özgürlük Yolu, Nurgocay Batur'un Anılarıyla Osman Batur, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Canaltay, Delilhan, Çetin Zaman Zor Günler (Altaylardan İstanbul'a Göç Hatıraları), Haz. ve Çev. Tekin Tuncer, Altay Yayınları, İstanbul 2019.

Ramazan Dönmez, "Türkistanlılar Türkiye'ye Nasıl Geldi?", Osman Batur, Haz. Hızırbek Gayretullah, Orda Yayınları, İstanbul (Tarih Yok), s.12-16.

Dreyer, J. T., "The Kazakhs in China", Ethnic Conflict in International Relations, New York 1977.

Ek. 1 T.C Başbakanlık Muamelât Umum Müdürlüğü Kararlar Müdürlüğü Karar Sayısı 3/14595

Ek. 2 Milliyet Gazetesi, 2/8/1952, s.3.

Ek. 3 Milliyet Gazetesi, 28/10/1952, s.3.

Emet, Erkin; "Doğu Türkistan'da Çift Dilli Eğitim", Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38), 10-15 Eylül 2007, Ankara, s.537-548.

Fedyshyn, O. S., "Soviet Retreat in Xinjiang", American Slavonic and East European Review, C.XVI, S.2, Nisan 1957, s.127-145.

Gayretullah, Hızırbek, Altaylar'da Kanlı Günler, Hamle Yayıncılık, İstanbul 1977.

_____, Uzaklara Balam, Toker Yayınları, İstanbul 2009.

Göde, Kemal, "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", Türk Dünyası Tarih Dergisi, S.71, Kasım 1992, s.43-49.

http://www.hrw.org/en/node/79301/ 25.9.2013.

https://qha.com.tr/haberler/cin-yurt-disindaki-dogu-turkistanlilarin-pasaportunu-yenilemeyerek-ulkeye-donmeye-zorluyor/153486/31.05.2020.

https://www.doguturkistander.org/2015/07/13/tayland-115-dogu-turkistanliyi-cine-iade-etti/31.05.2020.

Özkan İzgi, "Kao-Chang (Turfan) Uygurları", Tarihte Türk Devletleri, C.I, A.Ü Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987.

Kaflı, Kadircan, Türkiye'ye Göçler, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul 1966.

Kesici, A. Kayyum, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, S.194, Şubat 2003, s.17-22.

_____, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, S.195, Mart 2003, s.17-22.

Kırkıl, Emin-Tuncer, Tekin, "Üç Efendilerin Nanking ve Doğu Türkistan'daki Mücadeleleri", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mart 2019, C.17, S.1, s.295-306.

Kul, Ömer-Tuncer, Tekin, "XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler", Türk Dünyasında Sürgün ve Göç, Yav. Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu-İlvas Kemaloğlu, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s.193-231.

Kul, Ömer, "Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951) (Basılmamış Doktora Tezi)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

_____, "Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terör Tehdidi (1990-2011)", Türkiyat Mecmuası, C.23/Güz, 2013, s.65-98.

Lias, Goldfrey; Kazak Exodus, Evans Brothers, London 1956.

Milliyet Gazatesi, 10/10/1965, s.3.

Milliyet Gazatesi, 29/11/1952, s.3.

Moseley, G., A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili-Kazakh Autonomous Chou, Harvard UP, Cambridge 1966.

Muslem Unrest in China, The Union Press, Hong Kong 1958

Selvi, Zafer-Teyci, Mansur-Kara, Abdülvahap, Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan, Kazak Türkleri Vakfı Yayını, İstanbul 1996.

Son Telgraf Gazetesi, 7 Ocak 1952.

Tuncer, Tekin, "Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Yapılan 1961 Göçü ve Mehmet Kasım Cantürk", I. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu (TÜKAS 2014), 12-13 Kasım 2014, Nevşehir, s.270-278.

_____, "1949-1964 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da İstiklal Mücadelesi ve Türkiye'ye Yapılan Göçler (Basılmamış Doktora Tezi)", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2015.

_____, "Bir Halk Kahramanı Osman Batur", II. Türk Kültürünü Araştırma Sempozyumu (TÜKAS 2015), 4-11 Eylül 2015, Saraybosna, s.584-599.

_____, "Hindistan Hükümeti'nin Doğu Türkistanlılara Yardımları", Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, 11-15 Eylül 2017, Arnavutluk/Tiran, s.102-111.

_____, "Türkiye'de Yaşayan Doğu Türkistanlıların Kurduğu Sivil Toplum Örgütleri ve Bunların Faaliyetleri: Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Örneği", History Studies, C.10, S.5, Ağustos 2018, s.205-221.

_____, "Hamidullah Muhammed Tarım'ın "Türkistan Tarihi-Türkistan 1931-1937 İnkılâp Tarihi" Adlı Eserinde Mehmet Emin Buğra", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.45, Nisan 2019, s.127-141.

_____, "Immigration from Eastern Turkestan to Turkey in 1961", Emigrants Muhacir from Xinjiang to Middle East during 1940–60s, Nihon Root Printing Publishing Co., Ltd., Tokyo 2019, s.115-155.

Türkdoğan, Orhan, Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1969.

Yang, I-fan, Islam in China, (Yayınevi Yok), Hong Kong 1969.

Yüksel, Fethi Ahmet, "Peşaver Doğu Türkistan Kazak Muhacirler Derneği ve Yahya Kemal Beyatlı", Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi, S.296, Ağustos 2011, s.19-24.